

Klockarbolet

Utdrag från Odensåkers Hembygdsförenings årsskrift 1984-85.

ODENSÅKERS KLOCKAREBOL - FRÅN BACKSTUGA TILL KULTURMINNE.

av Benny Lönn

Det finns mycket skrivet om Klockarebolet i både nutid och gången tid och som synes blir det mer nu. I slutet på den här artikeln finns en lista över litteratur och källor som använts. Listan kan vara bra att ha för den som vill fortsätta att arbeta med Klockarebolet. Thyra Borg, som bodde i Nolgården 1:3 Odensåker, skaffade på sin tid fram mycket material om Klockarebolet. Var Thyra Borg traktens första hembygdsforskare?

Klockarebolet i Odensåker är den sista bevarade resterna av en gammal by. Byn omfattade vid slutet av 1700-talet 6 1/4 mantal och var därmed en av traktens största byar.

Byggnadernas historia

Dagens klockaregård består av sex byggnader och en stenkällare* (karta 1). På östra sidan av byvägen ligger en liten knuttimrad ryggåsstuga, Fridhem, med ett enda rum och ett förrum. Till Fridhem, som kan vara från 1600-talet, hör två timrade flyglar med skiftade rösten och en stenkällare. Den västra flygeln är en ladugård och den östra svinhus och vedbod. Söder om Fridhem med flyglar ligger en skiftesverkslänga som innehåller ladugård, loge och lador. På västra sidan om vägen ligger en manbyggnad (själva Klockarebolet) och sovelboden (en magasinsbyggnad). På ett gärde norr om Klockarebolet ligger det gamla sockenmagasinet som 1984 flyttades tillbaka till sin ungefärligen ursprungliga plats.

Klockaregården har stort kulturhistoriskt värde då den är komplett och består av gamla träbyggnader. Det har dock inte sett ut så här jämt.

I ett rannsaktionsprotokoll över prästgårdarna i Skaraborgs län av år 1695 nämns det att klockaresysslan sköttes av samma man som skötte byvägen och Skalkarrike broar. För detta hade han en egen gård. Klockaregården fanns inte då, men troligen Fridhem som användes då klockaretjänsten skulle skötas.

Första gången Klockarebolet nämns i jordaboken är 1708 och då som kronobackstuga. Det stämmer bra på Fridhem.

Följande citat är från 1743 års visitationsprotokoll.
"Frågades, om här är något klockarebord vid församlingen.
Svarades, att inte är, mer än en stuga. Ägor har fuller klockaren men dem dels av Odensåkers bys ägor, för vilka byamännen

* se mittuppslaget

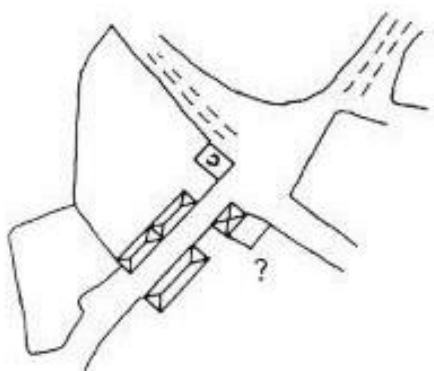

innehåller klockarlönen, dels av prästgården för vilka han gör arbete". Tydligt är det bara ryggåsstugan Fridhem som finns.

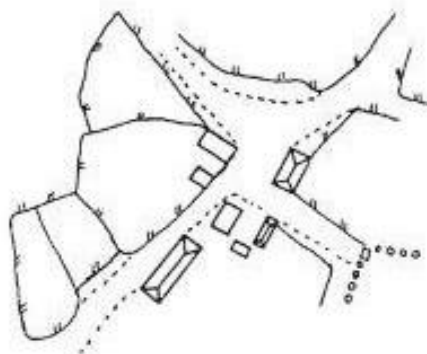
Desto fler byggnader finns det på en storskifteskarta från 1767 (karta 2). Där finns Klockarebolet och två ekonomibyggnader på västra sidan om vägen. Sovelboden saknas. På östra sidan vägen ligger två ladugårdar och möjligen antyds Fridhem och svinhus-vedboden av en utritad gårdsplan. Kartan är tyvärr inte färdigritad här, exempelvis saknas kyrkan.

På storskifteskartan från 1795 (karta 3) ser klockaregården ut som den gör idag. Fast där stenkällaren ligger i dag låg då en byggnad, möjligen med stenkällaren under sig.

Sammanfattningsvis kan sägas att av dagens byggnader fanns troligen Fridhem före 1708 och resterande byggnader kom mellan 1743 och 1767 utom sovelboden som byggdes mellan 1767 och 1795.

Karta 2

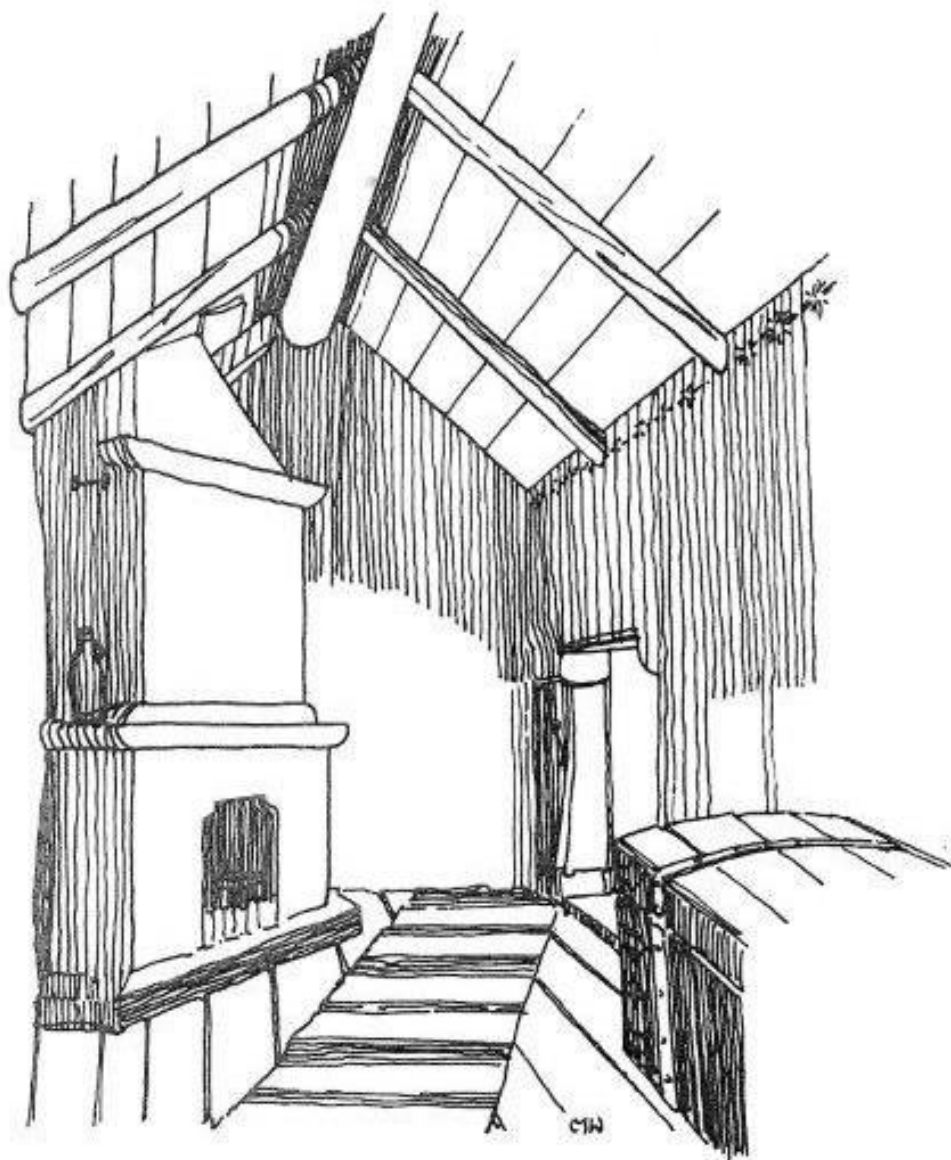

Karta 3

Karta 2 är gjord efter storskifteskartan från 1767 och karta 3 efter storskifteskartan från 1795 och visar hur klockaregården såg ut vid respektive tidpunkt. Då 1767 års karta är otydlig så finns det ett frågetecken på karta 2.

Gammal bild på Fridhem.

Interiör från Fridhem.

Något om klockarna och deras familjer.

Att få reda på vem som varit klockare och vad de har haft för sig är som att lägga pussel. Här följer några pusselbitar.

Klockare i Odensåker:

1727 - 1760	Jonas Klockare
1760 - 1795	?
1795 - 1841	Lars Guldbrand
1842 - 1885	Anders (Pehrsson) Wallqvist
1886 - 1898	Frans Johan Klein
1898 - 1906	Alfred Emanuel Moberg
1906 - 1933	Johan Lindstein
1933 - 1951	Georg Palm

När Jonas Klockare var klockare skriver komminister Hans Lidström följande 1753: "Klockarebolet ligger i Odensåkers By, och synes ut, som Han inga flere ägor hafver, än dem Han har af Prästegården, emedan Prästeg:n emot samme ägor inga hafver, der de andre gårdarna likväl hafva, så har det ock några lyckor på Byens mark, som Han quittar sin rättighet före. En Åker har Han vid Stora Rör, för Hvilken Han skattar till Kronan 16(öre) smt årligen". Jämfört med visitationsprotokollet från 1743 får man här intrycket av att klockaren brukar marken för egen del. Är det fallet så är det även troligt att klockaregården är byggd 1753 då det behövdes byggnader för att driva ett jordbruk.

Av andra texter framgår att Jonas tyckte att livet behövde lite extra krydda för att fungera och det förorsakade församlingen en del förtret. Men eftersom han fick behålla sin tjänst ett flertal år så utgjorde hans leverne snarare regel än undantag.

1727 "angaf Pastor att Jonas Klockare har visat sig åtskillige gånger ganska full i Giestebod, jemwel på the ärender, som honom efter hans plicht och tjenst åligger, mycket oachtsam, att han förlorat monga saker som han doch lyckeligen igenfåt, efter åtskilligt bekostnad och publicat. Ty blef honom alwarsamt tillsagt här efter taga sig tillwara för slika förargelser, hwilket han ock utlofwade."

1732 nämns att "såsom Jonas Kläckare ofta tillförne med fylleri och annat oväsande sig försedt, kan ses tilförne af thenna Protocols Bok, och samteliga Sochne Mennen weta, som bedit för honom och satt sig i Caution för honom, at om han så mer gör bör han settias ifrån tiensten, har han åtskillige gånger lofwat at afstå med slicht fylleri, slagsmål och förargeligt lefwerne, men alt sådant oachtat, har han nu 10 gånger icke allenast wid Husförhöret uti Binneberg slagit sig hel full av öhl och Brennewin, utan ock efter Husförhöret gått upp i Gästgifwaregården, öfwat ther allehanda oliud med slagsmål och swordom, som Gästgifwarens dräng Frisk med blodigt ansicht kom morgonen efteråt till Prästegården, klagandes öfwer Hemgång uti sin Herres och Frus frånvaro, sade och, at han skulle thenne Kläckaren till nästa ting stemma at plichta för thetta sitt illa förhollande. Altså hade han wel bort nu på thenna Sochenstemma aldeles afsättias ifrån sin Klockaretienst, men som både han sielf som Sochenmennen budo för honom, ty blef han nu wid Thomasmesso och upsäjelsetiden så wida upsagd men Klockarebohet jemwäl sin Klockaretienst til nästa fardag, at om han imedlertid ringaste förser sig och brukar i någon motto sitt förra förargeliga lefwerne, moste han wid nästkommande Fardag gå både ifrån Klockarebohl som Klockaretiensten. Thes utan förmantes och hela församlingen at the hvarken gifwa eller sälja til thenne Kläckare öhl eller Brännwin, så att han ther af blifwer full och orolig, cho thet gör måste plichta therföre."

1756 är det dags för följande notering i protokollet: "Emedan största delen af ettals Zifforna äro bortstulne, ty antyddes Klockaren at skaffa andra i stället, som icke bättre har uppsicht å Kyrkans saker."

1760 börjar cirkeln sluta sig och "Kläckaren Jonas framkom inför Sochenstämman och beklagade sig, det hans krafter så aftaga, at han inte förmår sin nu innehafwande Kläckare syssla bestrida, sedan han den samma nu öfwer fyrtio år beklät"

Vem som var klockare på 1780-talet är ovisst men pastor Carl H. Lidiin ger oss följande uppgifter från den tiden: "Klockaren i Odensåker, som tillika förrättar Klockare sysslan i Binneberg, innehafver Klockarebolet, som är beläget i Odensåkers by, och hvilket besåss ungefärligen med 1 tunna och föder med möda 3 nötkreatur."

Det är oklart när Lars Guldbrand blev klockare, men han föddes i Ek 1751. I familjen fanns tre döttrar och två söner varav en var styvson. I Hushållningssällskapets handlingar från 1819 nämns att: "klockaren Lars Guldbrand odlat en mosse om 1 tunnland, trädgårdsanläggning samt fruktträds och vilda träds uppfredande." Lars avlider 1841.

Lars efterträddes av Anders Wallqvist. Han är troligen född Persson i Varnhem 1816, där fadern var torpare. 1836 avlade Anders klockareexamen, och veterinärexamen i Skara 1840. Innan han blev klockare i Odensåker var han vice klockare i Varnhem. Han gifter sig 1842 och de får två döttrar och en son. Familjen lever på klockarelönen som utgörs av 2 kappar (4,6 l) råg per matlag = 8 tunnor råg, 5 tunnland åker och äng samt bostad om 2 rum och kök. Till en medhjälpare betalar klockaren 2,5 tunnor.

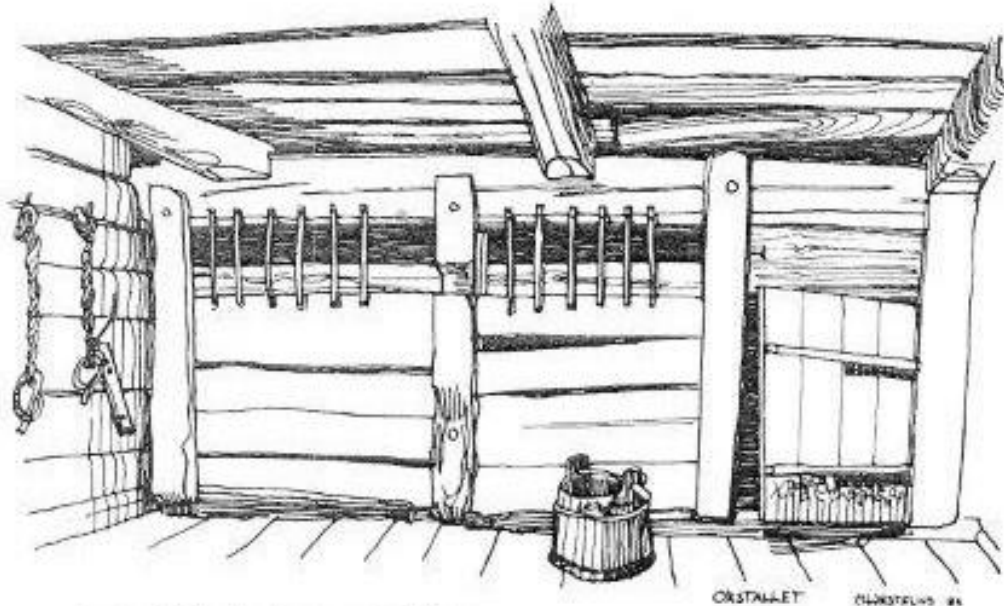
Medhjälparen är troligen stationerad i Tidavad eller Låstad för 1842 beslutades om en ny fast skola för Odensåkers pastorat och då nämns att "inga andra skolor finnas än de som hållas tidtals av Kläckarna, (en för Odensåker-Binneberg och en för Tidavad-Låstad), hvilka då undervisa i Läsning och Skrifning. I Odensåkers by hyres ett rum till Local för Skolan." Denna klockaresyssla höll på till 1847 då den förste läraren kom.

Uppgifter om hur Anders med familj bodde finns i 1857 års skifteshandlingar. Byggnaderna som nämns där är desamma som står på plats idag. Så det är bara att jämföra. Intressant är även att se hur högt den stensatta källaren värderades (125 Rd.) Följande från skifteshandlingarna:

Manbyggnad: i någorlunda skick, under torftak, rödmålad, är 17 1/2 alnar lång, 10 1/4 bred och 4 3/4 hög, innehåller Förstuga, Stuga, Kök och Kammare, 3 Eldstäder och Bakugn, äfvensom Vind i afdelningar. (Värde 400 Rd.)

Bodbyggnad: i sämre skick, under torftak, rödmålad, är 7 1/4 alnar lång, 9 1/2 bred och 3 1/2 hög, med derunder belägen stensatt Källare. (Värde 40 Rd.)

Trädgårdsanläggningar: å 3ne ställen, med tillsammans 6 Päronträd, 16 större Aplar, 4 större Kersbärsträd, 4 st äldre vackra Kastanieträd, åtskilliga smärre Aplar, Krusbärsbuskar och Prydnadsträd. (Värde 43 Rd.)

Interiör från oxstallet.

Källare: hvälfd och stensatt. (Värde 125 Rd.)

Stall och Wagnbod: i någorlunda skick, under halmtak, är 14 1/2 alnar lång, 9 3/4 bred och 4 hög. (Värde 45 Rd.)

Wedbod och Svinhus: i 2 afdelningar, uti någorlunda skick, under torftak, huset är 14 3/4 alnar långt, 5 1/4 bredt och 3 1/2 högt. (Värde 35 Rd.)

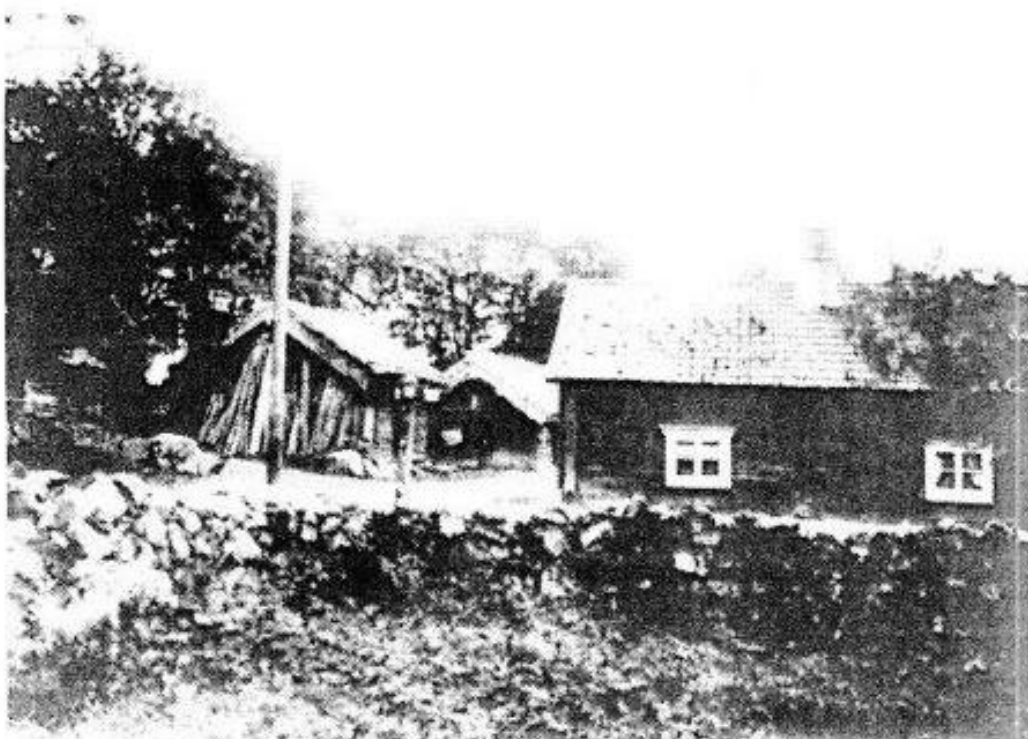
En byggnad: i någorlunda skick, under torftak, 9 1/2 alnar lång, 4 1/2 bred och 3 hög, innehållande Drängstuga med Eldstad och afträde. (Värde 45 Rd.)

Ladugård: i någorlunda skick, under halmtak, är 33 alnar lång, 9 bred, 4 1/2 hög, indelad i Fähus, millomhus, loge och 2ne lador. (Värde 200 Rd.)

Anders liksom Jonas Klockare, hade inte helt anammat den lutheranska moralen utan den "12 Juli 1883 hölls kyrkostämman angående klockaren Wallqvists frånvaro från högmässa med nattvardsgång i Låstad kyrka p.g.a. han varit så spritpåverkad att han på väg till kyrkan blivit liggande vid vägen. Och klagomål därom framfördes av komminister Ramstedt. På stämman beslöts dock att klockaren Wallqvist skulle på egen begäran få fortsätta sin tjänst till Juli 1886. Men han fick under denna tid absolut avhålla sig från dryckenskap eller på annat sätt äventyra sin tjänst."

1856 bygger Anders en femstämmig orgel i kyrkan. Hans hustru avlider 1882 och 1885 flyttar Anders till Matsagården i Lilla Rör.

Klockarebolet 1931

Foto: J.Granlund/Skaraborgs LänsMuseums bildarkiv.

På Nordiska museet finns följande uppteckning efter muraren Eric Andersson, som föddes i Klockarebolet 1862. Han finns dock inte med i husförhörslängden som född i Klockarebolet. Så det är något som inte stämmer. Det handlar om en sk. likplats vid Klockarebolet (se karta 1).

"När liken närmade sig kyrkan gjordes halt på en triangel (se skiss), där liken nedsattes i avvaktan på ringning och präst.

I min barndom var denna lilla gröna triangel i vägskälet efter de flesta begravingarna översädd med grovt salt. Jag såg också att det ibland kunde vara linfrö men inte så ofta. Många äro de som i klockarestället lånat ett fönster, för att sitta i och titta om det var sant med spökeri på Likplatsen.

Likplatsen var illa ansedd, den var folk räddare att gå förbi än kyrkogården. Om man råkade passera över den gröna triangeln i vägskälet, som var likplats blev man gastkramad, utan att känna annat än frossbrytningar var man vid hemkomsten alldeles blånupen på armar och ben, då var det bäst att vara tyst med var man gått fram och gå och lägga sig.

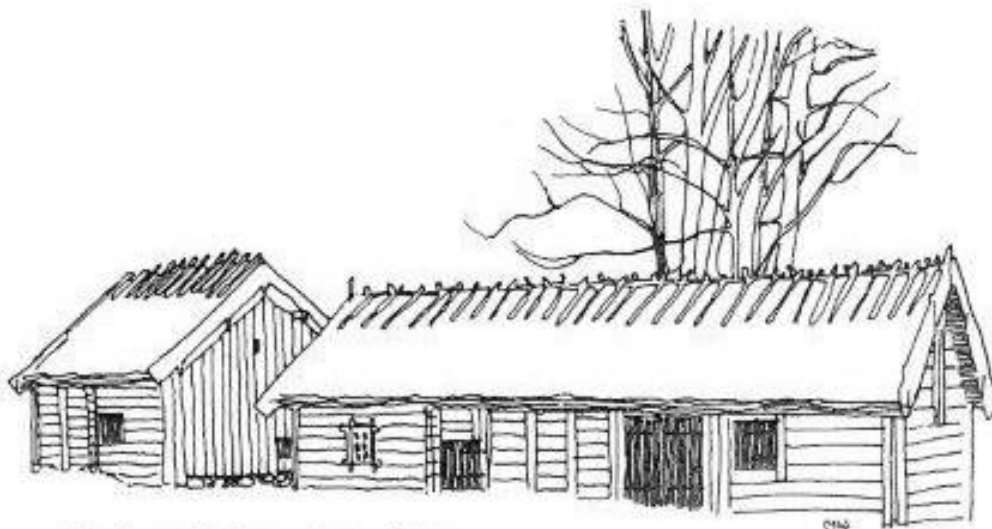
Att det spökade på likplatsen in på vår tid trodde många.

Jag har bott i klockarestugan i hela mitt liv och hört mycket övernaturligt både röster och ljud som jag ej kunnat förklara men sett några spöken har jag ej.

Till och med prästerna in i vår tid var litet "anschogga" för platsen om nätterna, den förste prästen som skrattade åt alltihop är vår nuvarande kyrkoherde Sten Johansson."

Efter Anders axlar Frans Johan Klein klockaresysslan. Han föddes 1824 i Svenarum, Jönköpings län. Hans far var bonde. Frans tog ett flertal examina: orgelnist- och kantorexamen i Växjö 1848 samt skollärarexamen 1851, också i Växjö. 1856 kom han till Odensåker som skollärare och blir klockare 1886, en tjänst som han innehar till sin död 1898.

Frans gifter sig 1861 med Christina Svensdotter, född 1836, som kom som piga till Frans. Hennes föräldrar var Sven Andersson och Maria Andersdotter. De bodde på Mellbergs-hemmanet på Bosgården i Skalkarrike. Frans och Christina får sju barn som föds mellan 1861 och 1874. Tre söner emigrerar till Amerika. En son blir murare. En dotter dör i lungsot och de övriga två lär till barnmorskor. Klockarefrun arbetade med att spinna, väva och sy till alla barnen. Förutom de egna barnen hade de ofta barn från de avlägsna byarna inackorderade över veckorna.

Klockarebolets ladugårdar.

Alfred Emanuel Moberg tar över efter Frans. Alfred föddes i Varnhem 1865. Så både han och Anders Wallqvist har sina rötter därifrån. 1896 gifter sig Alfred med Ida Kristina Hagström från Odensåker. Då Alfred inte bara är klockare utan även skollärare bor de i skolan. De får tre barn varav två avlider i mycket unga år. Alfred själv avlider på hospitalet i Kristinehamn 1909.

Klockarebolet arrenderades 1901 av muraren Karl Emil Hagström. Han lever där med fru, fyra döttrar och två söner. Karl Emil blir änkling 1932 och avlider själv 1941. Två av barnen, Oskar Reinhold och Anna Märta Margareta bor kvar i klockarebolet till de flyttar 1952. Sedan dess har ingen bott där.

1906 blir Johan Lindstein, född i Lugnås 1873, klockare och organist. Han är även folkskollärare och bor i skolan. 1933 lämnar han socknen och sysslorna här och flyttar till Skövde. Så här sa Augusta Gustavsson, Nolgården 1:4 Odensåker, då hon intervjuades av SLA på sin 90-årsdag 1958: "Förste läraren hette Klein och var snäll och hygglig, men sedan Lindstein kom blev det hårda tag." Så det så.

1933 blir Georg Palm klockare. 1947 och 1950 kommer lagar som upphäver den gamla klockareinstitutionen så Georg slutar tjänsten 1951.

Slående är att många klockare innehade sina tjänster mer än fyrtio år. Och vad det gäller klockaretjänsten lyste kvinnorna som ofta förr med sin frånvaro.

Klockarebolet räddas.

Det är ingen självklarhet att Klockarebolet står där det står, utan det är resultatet av ett flertal människors aktiva kamp. Det visar följande sammanställning som bygger på en mängd tidningsklipp från 1940-talet. De förvaras på läns museet i Skara.

Sedan Klockarebolet upphörde som klockareboställe började de enskilda byggnaderna förfalla och röster började höjas för att riva dem. Det resulterar i att år 1945 vädjar Riksantikvarieämbetet till kyrkorådet i Odensåker att de skall fortsätta att vårda Klockarebolet med alla dess hus.

Den 7 februari 1946 skriver kyrkoherde Sten Johansson ett brev till landsantikvarien, Gunnar Ullenius, där han framför att kyrkorådet vill samla folk från Riksantikvarieämbetet, Västergötlands fornminnesförening, Skövdeortens fornminnesförening, Vadsbo fornminnesförening och Odensåkers församling för att samråda om Klockarebolets framtid. Han nämner även att kyrkorådet ämnar föreslå kyrkostämman att ta på sitt ansvar att vårda ryggåsstugan och en eller två byggnader till. Det nämns även att bladvass har slagits på sjön för att användas som underlag till ett torvtak på ryggåsstugan, allt enligt anvisning från Albin Käck(?) i Sätuna.

Den 9 september 1947 hölls kyrkostämma i folkskolan. Närvarande var bl.a. Bertil Ekberg, ordförande i Västergötlands fornminnesförening, och Gunnar Ullenius.

På mötet väckte Kommunalordföranden Torsten Bjurlander, Gustavsgården, Rör, förslaget om att endast de tre äldsta byggnaderna skulle bevaras och underhållas. De andra byggnaderna ansågs vara en skönhetsfläck och utgöra trafik hinder. Förslaget vann gehör med nio röster mot åtta.

Bertil Ekberg betecknar förslaget som "mörkmäns försök att rasera denna klenod", och Thyra Borg skickar en besvärsskrivelse till länsstyrelsen angående beslutet.

I oktober 1947 kommer det in en petitionsskrivelse, med sextioalet underskrifter, till kyrkostämman och anhåller om ett nytt möte för att återigen behandla Klockarebolsfrågan.

En extra kyrkostämma hålls 27 november 1947 och då fattas beslutet att hela klockaregården skall stå kvar. På detta möte

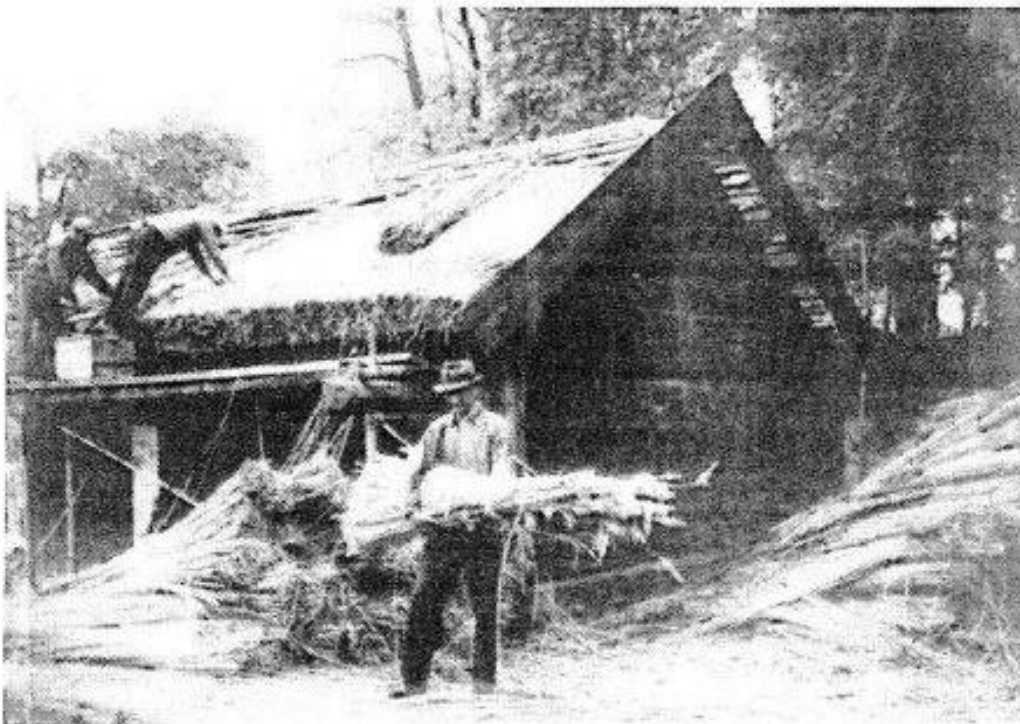

som hade riksantikvarie Martin Olsson som närvarande, sades att församlingen skall restaurera och vårda ryggåsstugan med flyglar och Västergötlands fornminnesförening de övriga byggnaderna. Klockarebolet har efter många åsikter och turer blivit ett KULTURMINNE.

1948 restaurerer Västergötlands fornminnesförening den förfallna ladugårdslängan (se bild).

1969 får Västergötlands fornminnesförening tillgång till 15 000 kronor. En del av dessa används till taktäckningsarbeten på Klockarebolet.

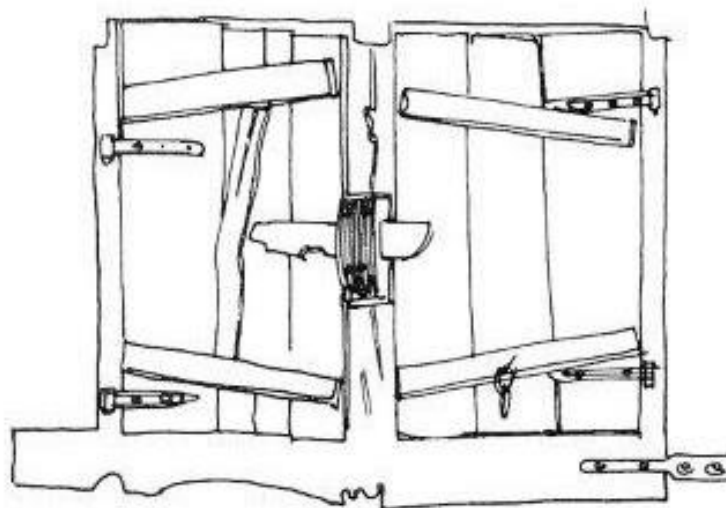
På 1960-talet bildas en kommitté, som skall försöka få till stånd en hembygdsförening som skall sköta Klockarebolet. En hembygdsförening bildas på 1970-talet.

1948 läggs taket om på södra ladugården.
Foto: G.Ullenius/Skaraborgs LänsMuseums bildarkiv.

Litteratur och källor.

- Bergstrand, C.-M., 1983. Kulturbilder från 1700-talets Västergötland.
- Borg, Th. G., 1947. 1700-talskartor och Klockarebolet. Skaraborgs läns Annonsblad 7/10 1947.
- Erixon, S. och Wallin, S., 1932. Västgötagårdar, herremännens och böndernas äldre byggnadskultur i Skaraborgs län.
- Ernäs, R., 1953. Sveriges bebyggelse. Skaraborgs län, del 3 sid 651 - 659.
- Hultstrand, J. P., 1857. Skara stifts folkskollärare-, organist-, klockare- och kantorsmatrikel.
- Landsarkivet i Göteborg. Kyrkoböcker.
- Lantmäteriet i Mariestad. Skifteskartor och dess beskrivningar.
- Lundahl, J., 1967. Ortnamnen i Skaraborgs län, del XI:2, Vadsbo härad, södra delen.
- Länsbiblioteket i Skara. Mikrofilmade kyrkoböcker.
- Länsmuseet i Skara. Tidningsklipp och fotografier.
- Odensåkers Hembyggsförening. Mikrofilmade husförhörslängder mm. Bengt-Rune Ericson, Skalkarike, 540 15 Våring.
- Pastorsexp. i Ullervad. Kyrkoböcker.
- Sallander, H., 1976. Beskrivningar från 1700-talet över Blidsbergs, Hössnas, Odensåkers och Ransbergs församlingar. -Kommiten för utgivning av beskrivningar över Västergötland.
- Ullenius, G., 1948. Klockarebolet i Odensåker. Västergötlands fornminnesförenings tidskrift, del 5 sid 173 - 176.
- Wikman, G., (GW), 1972 Min farmor såg vargar. Svenska Posten. årgång 99, nr 42.

DÖRRAR TILL SVINHUS o. VEDBOD